

معرفی مشاهیر طب سنتی اسلام و ایران

دکتر ابوتراب نفیسی

فریبرز معطر

گروه فارماکونوزی، دانشکده‌ی داروسازی و عاوم دارویی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، اصفهان

شاگرد اول و ممتاز فارغ التحصیل گردید. استاد در شرح خاطرات خود در کتاب نبض حیات، در گذر طب سنتی و طب نوین ایران با حق شناسی کامل از معلمین دوران دبیرستانش به نیکی یاد کرده و خصایص علمی و اخلاقی آن‌ها را یادآوری نموده و موفقیت چشمگیر زندگانی خود را مرهون آموزش‌های ارزشمند آنان می‌داند. شرح زندگی این دانشمند فرزانه و افتخار ایران و اصفهان به خوبی نشانگر فعالیت و تلاش چشمگیر ایشان برای آموختن و آموزش دادن می‌باشد و می‌تواند به عنوان الگوی ارزشمندی برای نسل جوان و جویای علم ایران مورد توجه قرار گیرد.

شادروان دکتر ابوتراب نفیسی در سال ۱۲۹۳ هجری شمسی برابر با ۱۹۱۴ میلادی در روستای "پوده" در جنوب غربی شهر اصفهان متولد شد. پدر او عبدالمهدی به همراه برادرش حاج میرزا تقی در روستای پوده طبابت می‌نمودند و مداوای ساکنین این منطقه (سمیرم سفلی اصفهان) به عهده‌ی این دو حکیم بود.

گرایش عمده‌ی خاندان نفیسی طبابت بود و این سنت کهن تا کنون در خانواده‌ی آنان باقی مانده است. برای مثال جد سیزدهم دکتر نفیسی حکیم برهان الدین نفیسی کرمانی (۸۴۲-۸۷۶ ه.ق) بود که در کرمان می‌زیسته است. برادر جد دکتر نفیسی، علی اکبر ناظم الاطباء (وفات ۱۳۴۳ ه.ق) است که طبیب ناصرالدین شاه بود و در ایجاد هیأت صحیّه و همچنین ایجاد مدارس مدرن در ایران نقش تعیین کننده‌ی داشته است. ابوتراب در شش سالگی به همراه پدر، عمو و دو برادرش،

دکتر ابوتراب نفیسی به حق یکی از نوابغ پزشکی معاصر ایران محسوب می‌گردد که اگر چه برای همکاران و شاگردانش ارزش والای علمی او شناخته شده بود، لکن بسیاری از افراد جامعه وجود ارزشمند وی را به خوبی درک ننمودند. خیل عظیم بیماران و دردمندانی که توسط این استاد فرزانه و اارسته درمان می‌گردیدند بیانگر تسلط تحسین بر انگیز وی به علم پزشکی و تشخیص بیماری‌ها بود. بیماران وی به او اعتقاد داشتند، به طور سمبولیک بسیاری از بیماران نفس او را شفا می‌دانستند و ذکر می‌نمودند بعد از ملاقات با ایشان در خود احساس بهبودی دارند. بیماران ایشان قلباً به او ارادت می‌ورزیدند. دکتر نفیسی از جمله پزشکان نسل گذشته بود که به علوم حکمت، ریاضی، نجوم، فلسفه و بالخصوص حدیث و فقه آگاهی کامل داشت. او با تسلط کامل به زبان عربی، قرآن کریم را از حفظ بود و روزانه بخشی از ساعات فراغت خود را به قرائت کلام ... مجید می‌گذراند و حقیقتاً عامل به آن بود و در زندگی روزمره قرآنی، تفکر و عمل می‌نمود.

استاد دکتر نفیسی از حافظه‌ی عجیب و خدادادی حیرت انگیزی برخوردار بود و مطالب را با دقت و تعمق بسیار مطالعه و بلافاصله فرا می‌گرفت. با توجه به همین هوش سرشار و ذهن فعال بود که ۴ سال دوره‌ی ابتدائی را در یک سال سپری و در سن ۱۰ سالگی از تحصیلات دبستانی فارغ التحصیل و در سن ۱۶ سالگی به اخذ دیپلم متوسطه نایل شد. دکتر نفیسی در تمام دوران تحصیل دبستانی، دبیرستانی و دانشگاهی شاگرد اول بود و از دانشکده‌ی پزشکی تهران هم به عنوان دانشجوی

احمد و کریم رهسپار اصفهان شد و در آنجا سکنی گزید.

دکتر نفیسی در اصفهان به دبستان و دبیرستان‌های مدرن که به تازگی تاسیس شده بودند رفته و در سن ده سالگی از دبستان نظامی فارغ التحصیل شد. دروس دبیرستانی را در دبیرستان ملیه که بعداً به دبیرستان سوّم تیر تغییر نام یافت، سپری و در سال ۱۳۱۰ هـ ش دیپلم دبیرستان را به دست آورد.

دکتر نفیسی که در سن ۱۶ سالگی به اخذ دیپلم دبیرستان نائل شده بود، به علت شاگرد اوّل بودن حائز شرایط برای اعزام به خارج از کشور بود، ولی چون خانواده‌ی ایشان با سفر او به خارج موافقت نداشتند، از رفتن به خارج خودداری نمود و به تهران مراجعه و در مدرسه‌ی عالی طب مشغول تحصیل رشته‌ی پزشکی شد.

مدرسه‌ی طب که در سال ۱۳۲۷ هـ ق از دارالفنون جدا شده بود تا آن زمان ۴ دوره دانشجوی پزشکی فارغ التحصیل به جامعه ارائه داده بود و در زمانی که دکتر نفیسی وارد مدرسه‌ی طب شد، دوره‌ی پزشکی از ۴ سال به ۶ سال افزایش یافته بود. او در سال ۱۳۱۶ از مدرسه‌ی طب فارغ التحصیل شد. دکتر نفیسی در همین سال پس از پایان دوره‌ی پزشکی برای انجام خدمت نظام وظیفه به اصفهان بازگشت و ۶ ماه اوّل را به عنوان سرباز خدمت نمود و سپس به عنوان پزشک با درجه‌ی ستوان سوّمی مشغول کار شد. در این سال‌ها که جنگ دوّم جهانی شروع شده بود، خدمت نظام وظیفه از یک سال، به دو سال افزایش یافت.

استاد نفیسی پس از پایان خدمت نظام وظیفه در سال ۱۳۲۰ هـ ش با خانم بتول اخوت ازدواج نمود که حاصل این ازدواج ۱۰ فرزند، ۶ پسر و ۴ دختر می‌باشد.

دکتر نفیسی از سال ۱۳۱۸ تا ۱۳۱۹ افزون بر اشتغال در مطب شخصی به عنوان مسوؤل درمانگاه کازرونی که به تازگی تاسیس شده بود، مشغول به کار گردید. در همین دوره دولت برای تربیت طبیب غیرمتخصص در شهرهای گوناگون از جمله اصفهان (سال ۱۳۲۵ هـ ش) مراکزی به نام آموزشگاه عالی بهداشتی، ایجاد نمود. بدین ترتیب دکتر نفیسی افزون بر طبابت به عنوان دانشیار رشته‌ی گیاه شناسی در آنجا مشغول تدریس گردید.

استاد علامه نفیسی پس از چند سال تدریس در مدرسه‌ی عالی

بهداری، هنگام تاسیس دانشکده‌ی پزشکی اصفهان در سال ۱۳۳۶ به سمت استادی این دانشگاه انتخاب و به عنوان استاد رشته‌ی بالینی داخلی به تدریس مشغول گردید. استاد نفیسی در طی سال‌های ۱۹۵۳ تا ۱۹۵۹ میلادی برای تکمیل تخصص خود چندین بار به آمریکا سفر نمود و در دانشگاه هاروارد، رشته‌ی قلب شناسی را تکمیل نمود.

استاد در سال ۱۳۴۵ به مدت سه سال ریاست دانشکده‌ی پزشکی اصفهان را عهده‌دار گردید و در این هنگام به عنوان مدیر گروه داخلی اطفال مشغول کار شد. در این هنگام دکتر نفیسی افزون بر تدریس در دانشگاه و تحقیق در مبانی طب سنتی و نوین، جهت اشاعه‌ی مبانی اعتقادی و دینی خود به دعوت انجمن‌های اسلامی دانشکده‌های گوناگون پزشکی کشور به ایراد سخنرانی در آن دانشکده‌ها پرداخت و ارزش و اهمیت پزشکی در اسلام و خدمات پزشکان اسلامی و ایرانی در پیشرفت علم پزشکی در جهان را برای دانشجویان بازگو نمود، که برخی از این سخنرانی‌ها در مجلات متنوع دانشکده‌های پزشکی منتشر گردیده است.

دکتر نفیسی در سال ۱۳۶۹ به عضویت دائمی فرهنگستان علوم پزشکی کشور منصوب شده و به طور مرتب در جلسات فرهنگستان شرکت نموده و به عنوان عضو گروه طب اسلامی و طب سنتی در احیاء و بزرگداشت طب اسلامی و ایرانی کوشش چشم‌گیری نمود.

دکتر ابوتراب نفیسی فعالیت خود را تا سال ۱۳۷۶ در مطب خود ادامه داد و سپس به علت کهنسنت سن کار در مطب را کنار گذاشته و تا آخر عمر در کتابخانه‌ی شخصی خود به مطالعه و تحقیق در مورد طب سنتی، گیاه‌درمانی و دیدگاه دانشمندان اسلامی در علم پزشکی پرداخت.

کتابخانه‌ی استاد در حقیقت گنجینه‌ی بی‌نظیری از نسخ خطی و چاپی علوم مختلف فلسفه، عرفان، حکمت، نجوم، ریاضیات، علوم طبیعی، آثار مختلف دانشمندان بزرگ پزشکی ایران و اسلام و جدیدترین کتب و جملات پزشکی نوین است که این دانشمند فرزانه در تمام طول زندگی پربرکت خود حداقل روزی سه ساعت در آن به مطالعه و تتبع پزشکی نوین و آثار دانشمندان کهن می‌پرداخت.

زبان آلمانی این اشعار را قرائت می‌نماید.

استاد علامه ابوتراب نفیسی یکی از سرشناس‌ترین پزشکان و محققین علوم پزشکی ایران محسوب می‌گردد که در خارج از کشور هم مورد احترام و شناخت جامعه‌ی پزشکی بوده است. استاد به دعوت آکادمی‌های علمی کشورهای مختلف جهان چون انگلستان، فرانسه، ایتالیا، سوئیس، لبنان، سوریه، مصر، یونان، قبرس، اردن، شوروی، تونس، کانادا، پرو، آرژانتین، سوئد، اسپانیا، پرتغال، غنا، فنلاند، ارمنستان، هند، کره‌ی شمالی، ژاپن، مکزیک، برزیل، پاکستان و تایلند، به آن کشورها مسافرت و سخنرانی‌های علمی ایراد نموده‌اند.

استاد نفیسی در سال ۱۳۴۲ نشان *order dela santé publique* را از دولت فرانسه دریافت نمودند و عضویت انجمن بین‌المللی و آکادمی‌های زیر را دارا بودند:

انجمن بین‌المللی روسای دانشگاه‌های جهان، انجمن قلب امریکا، انجمن پزشکان انگلستان و غیره...

استاد دکتر نفیسی با اعتقاد راسخی که به مبانی طب اصیل ایرانی و اسلامی داشتند و آگاهی کامل از علوم قدیمه چون حکمت، فلسفه، اخلاق، فقه، نجوم و بالاخص طب ابوعلی و از تسلطی که به آثار دانشمندان بزرگ پزشکی ایران چون رازی، ابن‌سینا، جرجانی، حکیم مومن و غیره داشتند، در تدریس بالینی دانشجویان و در ملاقات با بیماران پیوسته از مبانی پزشکی مدرن و طب سنتی برای آموزش پزشکان و درمان بیماران استفاده می‌نمودند. دکتر نفیسی به حق استاد بی‌نظیر و مسلم نشانه‌شناسی بیماری‌ها بود و در تشخیص بیماری‌ها معجزه آسا عمل می‌نمود. در کلیه‌ی نسخه‌های تنظیمی استاد افزون بر جدیدترین داروهای روز چندین گیاه و داروی گیاهی ارزشمند به صورت دم کرده و جوشانده تجویز می‌گردید.

دکتر نفیسی مسلمانی بسیار معتقد و با عزمی راسخ بود و پیوسته در آغاز هر کلاس از این کلام شریف استفاده می‌فرمود و بدان اعتقاد کامل داشت:

"الدواء عندنا، و الشفاء عنداله"

در حقیقت گسترش طب سنتی و گیاه‌درمانی در کشور که امروزه در اکثر کشورهای جهان مورد توجه قرار گرفته و موجب رویکرد جهانیان به طب گذشته و گیاه‌درمانی گردیده است تا

حاصل سال‌های پربار فعالیت استاد افزون بر تدریس و تربیت پزشکان متخصص تدوین ۱۳ کتاب و ۸۴ مقاله است که اهم آن‌ها در زمینه‌های زیر می‌باشند:

۱. تدوین کتاب و مقاله در مورد طب نوین و پیشرفت‌های جدید علم پزشکی
۲. نگارش مقالات ارزشمند در مورد مردم‌شناسی طب سنتی و بومی و بررسی افکار و آداب مردم در امور پزشکی و بهداشت.

عناوین مهمترین کتب و مقالات استاد به شرح زیر می‌باشد:

۱. نشانه‌شناسی اعصاب، ۲. نشانه‌شناسی سینه (تنفس و قلب)، ۳. نشانه‌شناسی هاضمه، ۴. سمیولوژی بیماری‌های اعصاب، ۵. سمیولوژی قلب و ریه، ۶. سمیولوژی هاضمه، ۷. اصول الکتروکاردیوگرافی، ۸. چگونه باید آموخت، ۹. انسان شاهکار خلقت، ۱۰. انسان جانشین خدا روی زمین، ۱۱. مقدمات فن یادگیری علم پزشکی، ۱۲. تاریخ علوم پزشکی از ابتدای قرن معاصر، ۱۳. خواص خوردنی‌ها و آشامیدنی‌ها طی قرون و اعصار در بین ملل مختلف جهان، ۱۴. ترجمه‌ی کتاب من لایحضر الطیب و برءالساعة ابوبکر محمد بن زکریای رازی، ۱۵. پژوهش در مبانی عقاید سنتی پزشکی مردم ایران، ۱۶. زندگی «اسلام و دانش امروزی»، ۱۷. بررسی نشانه‌ها و نوع سمی که حضرت رسول و بعضی امامان را با آن مسموم کرده‌اند، ۱۸. تحقیق درباره‌ی مهر نبوت حضرت خاتم الانبیا (ص)، ۱۹. درباره‌ی من و سلوی که در بیابان سینا بر بنی اسرائیل نازل شد، ۲۰. عقاید سنتی مردم ایران درباره‌ی بهداشت تن و روان و درمان بیماری‌های رایج در ایران.

استاد نفیسی افزون بر تسلط کامل به زبان فارسی به زبان‌های انگلیسی، آلمانی، فرانسه، لاتین، ترکی و بالاخص عربی مسلط بود و بدین زبان‌ها تکلم می‌نمود. حکیم بزرگ اکثراً در ملاقات با اینجانب (نگارنده‌ی این مقاله)، به آلمانی صحبت می‌فرمود و اکثراً شعرهای گوته و شیلر، شعرای بزرگ آلمانی را حفظ بود و برای بنده قرائت می‌نمود و به قدری این کار را با صحت و صلابت انجام می‌داد که کمتر می‌شد گمان کرد که یک بیگانه به

دکتر نفیسی یک عمر را با خدمت به مردم و اشاعه‌ی پزشکی نوین و طب سنتی گذراند. دکتر ابوتراب نفیسی پس از سال‌ها تلاش بی وقفه در خدمت رسانی به مردم در تاریخ ۱۳۸۶/۹/۶ چشم از جهان فرو بست اما نام و خاطره‌اش تا ابد در این سرزمین زنده است و این بیت در مورد او مصداق حقیقی دارد.

هرگز نمیرد آنکه دلش زنده شد به عشق

ثبت است در جریده‌ی عالم دوام ما

اندازه‌ی زیادی مرهون انتشار مقالات و تجربیات علمی این استاد فاضل و دانشمند می‌باشد.

دکتر نفیسی در سال ۱۳۶۲ اولین مرکز طب سنتی و گیاه درمانی را در ایران در دانشکده‌ی داروسازی و علوم دارویی اصفهان بنیان گذاری نمود و تا آخر عمر ریاست این مرکز را عهده دار بود. به همت استاد نفیسی اولین کنگره‌ی طب سنتی و گیاه درمانی در کشور در سال ۱۳۶۵ در دانشگاه اصفهان تشکیل و موجبات احیاء و اعتلای طب سنتی در کشور فراهم گردید که ثمره‌ی اصلی آن بیست سال بعد با تأسیس دانشکده‌ی طب سنتی در تهران به همت شاگردان صدیق او به بار نشست.